

EL SERVEI DE 1602. UNA CONTRIBUCIÓ EXTRAORDINÀRIA DEL REGNE DE VALÈNCIA A LA MONARQUIA

Mª Lluisa Muñoz i Altabert

Aquest tema del servei de 1602 s'emmarca dins d'un projecte més ample d'investigació, el del regnat de Felip III i el Regne de València. Una part molt important d'aquest treball està destinada a l'estudi en profunditat de les Corts de 1604. Una cita del professor Eugeni Ciscar Pallares, al seu estudi introductor de la publicació facsímil dels furs i actes de cort de les Corts de 1604, així com l'al·lusió al servei de 1602 que va fer el monarca al discurs d'obertura de les esmentades Corts, em van fer aprofundir en aquest tema del servei, per tractar de trobar una possible connexió amb la convocatòria de 1604. La historiografia valenciana no s'ha apregonat en aquesta part de la nostra història, la qual cosa, possiblement, li dóna un interès afegit. Les ja mentades cites van ésser, per tant, el punt de partida. Però feia falta el suport humà i els inapreciables consells i directrius de dues persones de reconegut prestigi, Carmen Pérez Aparicio i Amparo Felipo Orts, sense les quals aquest treball no s'haguera pogut portar endavant. Per a elles el més sincers dels meus agraïments.

Les fonts utilitzades han estat preses de les sèries Generalitat i Corts per Estaments, de l'Arxiu del Regne de València, i de la sèrie Manual de Consell de l'Arxiu Municipal de València, així com de la secció Secretaria de València, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.¹

A les darreries del 1601, les necessitats financeres de Felip III el portaren a haver de demanar al Regne de València un donatiu que pal·liàs el fort destret en què es trobaven les arques reials. Els deutes heretats de son pare i les despeses constants de la monarquia, exigien uns ingressos majors i més continus, els quals resultaven insuficients amb l'estancament dels recursos americans, i amb la sola aportació de la Corona de Castella sotmesa a una més forta pressió contributiva. La desigualtat es feia força patent i calia, sens dubte, remeiàrla, sobretot davant la resistència que mostraven els regnes perifèrics a les exigències del govern central. Però, com que es tractava d'una tasca en gran mesura malmirada, tant el rei com el seu privat, el duc de Lerma, van defugir-la, amb la clara intenció de no excitar l'opinió pública. Per altra banda, el fet que a la Corona d'Aragó les Corts fossin utilitzades com a plataforma de manteniment de la seua organització político-administrativa de front en la trajectòria centralista-absolutista de la monarquia, feia que la seua convocatòria fos eludida en la mesura que la situació financera i les pressions dels Regnes ho permetien. Al-

1. Done el meu agraïment a Lluís Guia Marín, per la seua col·laboració desinteressada en la facilitació de les fonts de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

tres alternatives de recaptació, com els préstecs i els donatius, podien resultar molt més rendibles, tenint en compte que no calia “pactar” amb els regnes cap tipus de reivindicació que se'n pogués formular, a més de tenir l'avantatge de no haver de patir les incomoditats d'un viatge i una estada que sempre solia ajornar-se més del que era desitjable a la part reial. En contrapartida, la possibilitat d'aconseguir serveis fora de Corts podia suposar un afebliment del règim foral, per la impossibilitat d'adequar la legislació als nous canvis.

Era precis, per tant, eixir de l'entrebanc i fer front a les exigències immediates. Aquest és el sentit del donatiu que llavors es va demanar, i, per això, es revestia amb els apel·latius de gràciós i voluntari: gràciós perquè es feia sense cap contrapartida de la part reial, i voluntari perquè no s'estipulava cap contribució, deixant-se aquesta a la lliure voluntat de les ciutats i viles i dels particulars del Regne. Denominat, a l'època, com servei de 1602, anava a ser el primer i l'únic servei amb les característiques de voluntari i fora de Corts que es féu durant el regnat de Felip III. Més immediat i precedent hi estava el realitzat al temps del virregnat del marquès de Dénia (1595-1597), de 100.000 lliures, ja que la despesa de 30.000 lliures que el Regne de València havia fet amb motiu de les noces reials de Felip III i Margarida d'Àustria, les quals tingueren lloc a València el 1599, no les podem considerar com a tal, puix que hi havia promesa d'ésser reintegrades a la Ciutat.² Tal i com es plantejava aquest servei, i pel seu caràcter de voluntari, no es coneixiria quin seria el seu muntant fins que els fills del govern central anaren movent-se pel Regne i, salvades les possibles dificultats, els regnicòles es pronunciassen al respecte. Per tant, calia diligència, brevetat i, per damunt de tot, “buena maña”, a fi d'aconseguir un substanciós servei.

El primer contacte que al respecte tingué el virrei comte de Benavente, està datat l'11 d'octubre de 1601³. Des de Castrocabón, el rei exposava la necessitat en què es trobava de demanar a la Corona d'Aragó una subvenció que mitigàs la greu estretor que patien les finances reials. Justificava la demanda no sols per la difícil situació en què son pare deixà son reial hisenda, sinó, també, per les moltíssimes i inexcusables despeses a què havia hagut de fer front des de la seua arribada al govern⁴, i, per altra banda, les contribucions ofertes pels Regnes de Castella resultaven insuficients. Per tant, forçosament havia de recórrer als seus fidels vassalls de la Corona d'Aragó, esperant que llur inclinació vers el seu servei no fos menor que la d'altres regnes, “... si.(e)n ella se buscan, con el cuydado y diligencia que es menester y yo lo espero, los medios necesarios para poderme prevaler luego de alguna relevante suma...”. Per aplanar les possibles dificultats i facilitar la tasca de recaptació, s'apunten algunes idees persuasives. Açò no obstant, es deixava la porta oberta per a qualsevol altre tipus de procediment que servís a tal fi, ja que el virrei hauria de reunir-se en la Junta Patrimonial i en la Reial Audiència per a estudiar de quines altres coses es podria “hechar mano”, i negociar tot seguit amb els pobles, els particulars i els estaments del Regne, intentant-hi esbrinar el que de tots ells es podria extraure.

El que a la monarquia semblava-li negociable i, per tant, apuntava com possibilitat fou el desig d'alguns pobles de convertir-se en universitats i viles, així com les viles que s'alegrarien de fer-se ciutats, cas de Morella, Castelló, Ontinyent i Gandia, entre altres. Con-

2. FUR LXIII de les Corts de 1604: “Item, supliquen los dits tres Braços a vostra Magestat, sia servit provehir y manar, que la promesa que.s feu de que.s passarien en les primeres corts generals les trenta milia lliures del torneó que.s feu en la present Ciutat al temps del casament de vostra Magestat, sia ab tot effecte posada en execucio: y que la Generalitat del present Regne se puça carregar tants censals sobre los bens de aquella, com seran menester pera pagar a la Ciutat de València, axí les vint y nou milia y docentes lliures que dita Ciutat se carrega a censal pera dit effecte, com totes les pensions discoregudes del dia dels carregaments dels dits censals que ha pagat, y tindra obligació de pagar dita Ciutat fins al dia de la real solucio y paga de dita quantitat. *Plau a sa Magestat*”.

3. ACA/CA. Llig. 1.353. Exp. 2/212.

4. Des de la mort de son pare i en un any, Felip III havia gastat al voltant de nou milions de ducats entre les seues noces, viatges, donatius i armades. PÉREZ BUSTAMANTE, C.: *Felipe III. Semblanza de un monarca y perfiles de una privanza*. Madrid, 1950.

fiaven que d'aquestes qüestions podrien traure's bones quantitats, sempre i quan les plantejaren de forma i manera que fossen els pobles mateixos els que ho demanassen, ja que així oferirien més. Per altra banda, també podrien ser venudes algunes jurisdiccions, tals com les de Nules, Antella i altres pobles "granados" que hi havia en termes de viles i ciutats principals. On la jurisdicció estigués incorporada a la Corona es podria concedir aquesta amb títol de portantveus del governador "inter suos et inibi delinquentes", com ja les tenien Alaquàs i Estivella. A més, com que a les viles de Benicarló i Vinaròs el mer i mixt imperi es trobava en litigi amb Peníscola i, per tant, la jurisdicció segrestada en poder del governador, podria tractar-se que, servint a Sa Magestat, se'ls concedira la jurisdicció desmembrant-la de Peníscola. Açò hauria de negociar-se amb molt bona manya i per persones que ho sapiguessen encaminar, per a què servesquen voluntàriament amb "alguna quantitat augmentada". També es pensà que la vila d'Onda de bona gana compraria la jurisdicció alfonsina, pagant-la bé, atès que aquesta era possessió del comanador de l'Orde de Montesa, car, sent Onda encomienda d'aquest Orde, el comanador també eixiria beneficiat, puix que s'estalviaria plets. Possiblement el mateix podria fer Vilafamés, per trobar-se en idèntica situació; tot hauria de fer-se amb autoritat apostòlica i mitjançant les vies de l'Orde. A més, podrien tractar d'imposar algun dret sobre els naips i augmentar el més possible drets reials, tals com els del peatge, lleuda, crema, italià, alemany, savoia i altres. Podria tornar-se a imposar el dret dels nou diners, ja que, tal com se'ls donà la facultat de llevar-lo, la tenien per a imposar-lo de nou. I, per últim, hauria d'intentar-se que els estaments fessen algun servei extraordinari sense esperar que hi hagueren Corts, tal i com es va fer en el temps del virrei marquès de Dènia⁵. Podem adonar-nos que tots aquests apuntaments eren dirigits a induir no sols a l'acceptació de la demanda, sinó també a la recaptació d'un bon servei: els mots venda, concessió, imposició, eren els termes que, com en el joc de naips, barrallaven estratègicament encaminats a l'obtenció d'aquest.

En resposta a una sol·licitud del virrei, li van ser trameses lletres, datades el 10 i el 15 de novembre, destinades als jurats, diputats, estaments del Regne, així com a les diferents viles i ciutats⁶, perquè en fes l'ús que cregués més convenient. En totes elles i en termes semblants, el monarca exposava la necessitat que hi havia de recórrer a ells a causa de les grans i contínues despeses i pel minvament en què es trobava la Reial Hisenda. Els requeria que donassen crèdit a tot el que digués i demanàs el virrei, i a la vegada, amb l'advertiment que n'haurien de disposar amb la major brevetat⁷.

En ser conegut al Regne el desig reial, van tenir lloc les diferents reunions dels estaments, per a tractar el tema. El 28 de gener del 1602 fou la primera reunió de l'estament militar, amb l'objectiu de llegir la carta on es feia la demanda. La sessió va ser infructuosa, car alguns dels assistents protestaren perquè algunes persones que hi assistien no tenien provada llur condició de militars, per la qual cosa la reunió es prorrogava fins l'endemà i, d'aquesta manera, tenir temps per a examinar els drets dels assistents⁸. Al següent dia, la protesta restà anul·lada i la carta reial fou llegida en veu alta i la reunió prorrogada al proper 5 de febrer⁹. Hem de ressaltar la gran assistència que hi hagué a totes les reunions i la gran

5. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 2/212.

6. S'envien cartes per a les viles i ciutats següents: Oriola, Xàtiva, Alzira, Cullera, Ontinyent, Alcoi, Penàguila, Biar, Cabdet, Xixona, Vila-reial, Castielfabib, Ademús, Alpont, La Vila Joiosa, Onda, Morella, Castelló de la Plana, Morvedre, Bocairent, Xèrica i la seua tenença de Pina i les Barraques, l'Olleria, Carcaixent, Vilanova de Castelló, Borriana, Peníscola, Guardamar, Ilicita, Vilafamés, Agullent, Ibíd., Algemesi, Guadasuar, La Iessa, Muxamel, San Joan i Benimagrell, Almoradí, Callosa i Monfort. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 1/2. A la relació, no consta la ciutat de València, per haver-se escrit als jurats, a més d'estar aquesta inclosa a l'estament reial tal i com es justifica a la documentació.

7. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 1/1 i Exp. 1/2.

AMV. Cartes Reials. Sig. H3-8. foli 129r-v.

8. ARV. Corts per Estaments. Sig. 526. folis 308v-310v.

9. Ibíd. folis 310v-312v.

quantitat d'hores emprades en quasi totes elles, hores que les perllongaven més enllà de les dotze de la nit, inclús durant quatre dies consecutius, com és el cas de la començada el 26 de març i prolongada fins al 30 del mateix mes, aspecte que ens pot indicar una manca de l'enteniment i la unanimitat necessaris per arribar a un acord. Prosseguint amb la seqüència temporal de les reunions de l'estament militar, atès que són les que més ens aproximen al mecanisme pel qual es desenvolupaven i a la vegada és la documentació més enriquida, el 5 de febrer es decidí l'elecció de quatre persones, dues de nobles i dues de cavallers, perquè, juntament amb els elegits pels altres estaments, pogueren "*veure, mirar y regonexer*" les disponibilitats de la Generalitat¹⁰. El resultat fou llegit el 18 de març del mateix any 1602¹¹ i tampoc en aquesta ocasió s'acordà cap determinació.

La lentitud en les negociacions d'aquest servei voluntari, per part de l'estament militar, degué inquietar al monarca, ja que decidí d'enviar-los una carta que va datada a Valladolid, el 13 d'abril del 1602, i que fou llegida per l'estament el dia 24 del mateix mes, en la qual els exhortava a una prompta resolució esperant, d'ells, que llur comportament exemplar servís de model a tots altres¹². En aquesta reunió isqué un assumpte força curiós: s'havien assabentat "*per certes vies*" que el rei havia estat "*sinistrament informat*" que en totes les reunions, realitzades per l'estament en la negociació del servei, a les quals havia assistit don Paulo Sanoguera, aquest, o era del parer o havia impedit que se servira al rei. Com que hi havia testimonis que tal cosa no era certa i veritable, i per tant, era just que així es reconeixés, decidiren d'anar en ambaixada al virrei i exposar-li la situació, a fi que don Paulo restàs "*limpio*". Aquell mateix dia l'ambaixada s'entrevistà amb el virrei, el qual, tranquil·litzant-los, els digué que sabia perfectament que Sanoguera no havia impedit res i que el rei estava satisfet d'ell, per la qual cosa no estimava necessari escriure-li defensant-lo. Si tal vegada hi hagué algun bri de veritat en aquest assumpte, fins ara no ho hem sabut, ja que, malauradament la documentació no recull els detalls de les reunions. A més, possiblement, donada la necessitat que tant el rei com el virrei tenien d'agilitzar les negociacions, haurien pogut deixar de banda qualsevol investigació que pogués, no tan sols alterar la negociació, sinó també trencar els ànims a tal fi.

L'1 de maig va arribar-se a un acord. Es determinaren a servir amb 100.000 lliures, a pagar amb els pecunis de la Generalitat en un termini de deu anys i començant el primer pagament en acabar-se de pagar el que restava de serveis anteriors. Per carta datada el 2 de maig del 1602, feien saber al rei de llur determinació a servir-lo, encara que sense notificar-li la quantitat¹³.

L'estament eclesiàstic prengué el 28 de març de 1602¹⁴, la resolució de servir i no fou fins al 2 de maig quan elegiren els seus representants, que, juntament amb els dels altres estaments, haurien d'assenyalar la suma a servir, tenint en compte que no excedís el total de les 100.000 lliures, i amb les mateixes condicions esmentades adés¹⁵.

Pel que fa a l'estament reial, també prengué determinació el 2 de maig, amb les 100.000 lliures i iguals condicions¹⁶; cosa que sembla indicar que tant el reial com l'eclesiàstic no decidien la quantitat fins a conèixer la resolució del militar, el qual hem dit anteriorment, tingué lloc el dia 1 de maig.

Una vegada presa decisió cadascun dels estaments, els seus representants s'havien de reunir amb els diputats i diferents oficials (comptadors, clavaris, administradors, assessors,

10. Ibid. folis 314r-317v.

11. ARV. Generalitat. Sig. 3070, fol. 330r-v i fol. 345 i ss: "Memoria dels deutes entrada y exida de la Casa de la Generalitat del Regne de València, fet per los elets dels tres staments del dit regne en lo any 1602".

12. ARV. Corts per Estaments. Sig. 526. folis 336v-340r.

13. Ibid. folis 345r-349r.

14. ARV. Generalitat. Sig. 3070. folis 123r-v.

15. Ibid. folis 124r-125v.

16. AMV. Manuals de Consell. Sig. A-128. foli 565v.

síndic, escrivà i secretari) de la casa de la Diputació o Generalitat. Aquesta reunió conjunta tingué lloc el 29 de maig del mateix any i, després de ser llegida la lletra que el rei dirigia als diputats, tots ells, juntament, decidiren servir amb les 100.000 lliures, a pagar dels pecunis de la Generalitat, durant un termini de 10 anys, tal i com hem detallat abans, la qual cosa no hauria de causar cap perjudici o canvi en els tractes previs que els deutors de la Generalitat tinguessen, i també la impossibilitat d'introduir al Regne cap imposició nova o en desús. Així mateix es declarava tot aquest assumpte com "*cas inopinat*", terme que suposava una disposició més ràpida del diner de la Generalitat i una agilitació del pagament del servei¹⁷.

La petició d'un donatiu no anava dirigida solament als estaments del Regne, sinó, com hem vist, a les diferents viles i ciutats. Curiosament, fou el 2 de maig, quan es reuniren els jurats, síndics i prohoms del quitament de la Ciutat de València per tractar del servei que demanava el rei, i sembla que llavors sí que hi hagué una quantitat fixada en la petició, perquè, després que fou exposada la greu situació que el monarca deia tenir, es diu: "... *sa Magestat demana y encarrega a la present Ciutat la vulla voler servir y socorrer en cent sinquant milia lliures en aquesta ocaçió tan urgent...*". La Ciutat no anava a ser tan esplèndida i, emparant-se en les dolents condicions econòmiques, per les moltíssimes despeses passades, oferia unes discretes 30.000 lliures del pecunis de la claveria comuna, i sense que causaren precedent¹⁸. En posterior reunió, del 4 de maig, va ser designat Miquel Joan Diego, notari, perquè pogués entrar a la Taula i lliurar l'esmentada quantitat a sa majestat¹⁹, cosa que esdevingué el dia 21 del mateix mes²⁰.

Un total de setanta-una ciutats i viles, a més de la de València, respongueren a la petició del monarca. Alacant ho va fer amb l'ofertament de 16.000 lliures,²¹ Oriola amb 12.000 lliures, mentre que les viles de Castelló de la Plana i Morella oferiren 7.000 lliures cadascuna, quantitat que ens fa suposar que en aquestes darreres dues viles tingué èxit una de les mesures de persuasió que apuntava el rei, com era el desig que hi podria haver en fer-se ciutats, puix que semblants serveis deurién haver suposat un gran esforç per a viles de llur categoria. El mateix es pot dir d'Ontinyent, la qual oferí 6.000 lliures, mentre que Gandia no contribuí en cap quantitat tot i que era una de les al·ludides per a negociar en aquest sentit. Sis mil lliures foren també les ofertes per les viles de Morvedre, Vila-real i Alzira. L'ofertament de la vila d'Alcoi fou de 5.000 lliures i respongueren amb 4.000 la ciutat de Xàtiva, i les viles de Borriana, Sant Mateu, Llíria, Onda, Xèrica, Betxí i la universitat de Callosa. La vila de Xixona va servir amb 3.500 lliures, Traiguera, Alpont, Carcaixent, Algemesí i Cullera ho feren amb 3.000 lliures. Les restants quantitats oscil·len entre les 2.500 lliures, de la vila de la Jana, i les 100 lliures, dels llocs de Xert o Salzedella; la quantitat més freqüent fou de 2.000 lliures, donades en deu viles i universitats.²² Així, doncs, setanta-una ciutats, viles, universitats i llocs del Regne serviren, amb un total de 205.400 lliures, quantitat que suposava més de la meitat del total del servei recaptat.

Encara que a les reunions deliberatòries del servei consta una nombrosa assistència de components de l'estament militar, són pocs els nobles que contribueixen al servei. A la relació d'aportacions de particulars hi ha una manca d'esment de moltes cases de gran importància i reconegut prestigi del nostre Regne que, altrament, sí que apareixen a les esmentades reunions. Un total de vint-i-sis noms formen la llista de prelatos i particulars que voluntàriament decidiren servir el monarca, recaptant-se, entre tots ells, un total de 21.675

17. ARV. Generalitat. 3070. folis 119r-121v.

18. AMV. Manuals de Consell. Sig. A-128. folis 560v-562r.

19. Ibid, foli 576r-v.

20. ACA. Secretaria de València. Llig. 1357. Exp.1/ 14-15.

21. Amb la particularitat que ho feia amb deutes que tenia consignats.

22. ACA/ CA. Llig. 1353. Exp. 1/12-13. Veure apèndix.

lliures i 10 sous, de les quals 15.000 lliures foren ofertes per l'arquebisbe Joan de Ribera, sobreixint del més immediat en quantia, que fou de 1.437 lliures i 20 sous, servit pel bisbe d'Oriola, o les 1.000 lliures del bisbe de Sogorb. Les altres quantitats fluctuen entre les 600 i les 50 lliures, essent nombrosa l'aportació de 100 lliures. En aquesta quantitat general hi ha els oferiments del comte del Real –de 500 lliures–, don Gaspar Mercader –amb 400–, don Joan Maça i Francesc Vallterra –amb 100 lliures cadascun–, que hi romandrien deutors durant molts anys, com més endavant veurem. La resta de particulars feren efectius els oferiments abans de setembre del 1603.

Així, doncs, es respongué a les demandes reials amb un donatiu de 387,075 lliures i 10 sous, de les quals 100.000 lliures eren ofertes per la Generalitat, 205.400 lliures per ciutats, viles i llocs del Regne, 21.675 lliures i 10 sous de prelats i particulars, i 60.000 lliures que s'adjudicaren als moriscos, sense que conste quins criteris foren utilitzats per fixar aquesta quantitat.

Des d'abril del 1602 al setembre de 1603 la recaptació anava fent-se de mica en mica. L'encarregat d'organitzar-la va ser Jaume Bertran, recaptador de la Batlia General del Regne, qui tenia l'ordre que les quantitats que anassen arribant fossen dipositades a la Taula de València en un compte a part i no se'n pugués disposar, d'elles, sense un manament previ. El rei, per a facilitar la recaptació, havia fet disposició que als més reticents i retardats en el pagament no se'ls "*hiciese costas*", sinó que se'ls anàs sol·licitant amb cura i suavitat, sols permetent que fossen executats amb un sol porter i amb la dieta assignada per a ells²³. Puntualment, Jaume Bertran notificava al monarca les entrades al compte de la Taula i també les eixides, ja que, en execució de la Reial Cèdula del 28 d'abril de 1602, havia de pagar tot el que li ordenàs el comte de Benavente pel preu dels bastiments que sa Magestat li havia manat proveir a son reial armada, la qual cosa féu un muntant de 67.276 lliures i 13 sous²⁴. A més, Jaume Bertran havia d'informar de les quantitats que, en primer moment, anava rebent Pablo de Castro, procurador de Sinibaldo Fiesco i de Joan Batiste Justiniano (segons Reial Cèdula del 20 de novembre del 1602), i, més tard (segons Cèdula Reial del 31 de gener del 1603), Erculiano Pustela, procurador d'Octavio Centurión²⁵, quantitats que ascendiren a 76.657 lliures i 2 sous, i 31.500 lliures respectivament²⁶. També fou registrat com a eixides el pagament de 154 lliures i 12 sous que la vila d'Alpont, per manament del comte de Benavente, havia realitzat als agutzils i altres persones que van acompanyar els doctors Vicent Pau Pellicer i Felip Tallada en les seues comeses de procurar que les viles servissen.

En tot moment, el monarca era coneixedor del desenvolupament de la recaptació²⁷; si bé fins a principi del 1603 tot semblava indicar una ràpida cobrança del servei, ja que tant les viles com els particulars anaven aportant parts o tot de les ofertes, a mitjan del mes de març pot apreciar-se com fluixegen les anotacions d'entrades a la Taula: al mes d'abril no hi hagué cap recaptació, el maig n'hi hagueren dues, en juny i juliol tres i una, respectivament, mentre que a l'agost se'n registren cinc i al 6 de setembre la relació es talla amb una sola entrada²⁸. I és que la percepció dels donatius trobava algunes dificultats. Així, per exemple, el 2 d'agost del 1603 Jaume Bertran informava el rei com ell havia tractat amb el virrei sobre quins serien els mitjans més adients per al cobrament. Al virrei, li semblà que el doctor Monterde era la persona apropiada per tractar amb els jurats i consellers de la

23. ACA/CA. Llig. 1357. Exp. 3/220.

24. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 1/15.

25. La notificació del canvi va ser tramesa pel duc de Lerma, per carta datada a Ventosilla, 17 de gener de 1603. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 1/20.

26. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 1/12.

27. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 1/3. Jaume Bertran, recaptador de la Batlia General de València, comunicà el rei, per carta datada a València, 24 de gener de 1603, el gran interès amb què el virrei-arquebisbe havia pres l'assumpte, esperant tots ells que el servei es recaptara en menys temps que es pensava.

28. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 1/12 a 1/16, 1/18 i 1/21.

zona d'Alacant, i que don Felip Tallada ho fes amb els d'Alzira, Ontinyent, Ibi i Xixona, mentre que don Ramon Sans s'encarregaria de Xàtiva i de les universitats que li vinguessen al camí, puix que hi tenia molts deutes a cobrar²⁹.

Les dificultats sorgides impedièn a Jaume Bertran pagar a Octavio Centurión quantitat més alta de les 34 lliures 14 sous i 7 diners, que és el que hi havia en aquell moment al compte de la Taula³⁰, la qual cosa es justificava perquè ni les diligències que havia fet el comte de Benavente ni les del Patriarca havien tingut l'efecte desitjat de cobrar els oferiments en les totalitats. Car del servei de 100.000 lliures ofert per la Generalitat no es podria comptar fins al 1609, i pel que fa a les 60.000 lliures dels moriscos, segons deien, hi havia molts "romanços", ja que per a no pagar-les al·legaven que el comte de Benavente acordà que el servei no tingués efecte si tots els llocs de nous convertits no concorrien, i llavors en faltaven per "obligar" 92 llocs. Segons el parer del virrei Ribera, s'hauria de parlar amb els seus senyors, a fi que, mitjançant ells, se'ls obligàs a la contribució³¹. També el cobrament en algunes universitats presentava problemes, en unes per no haver-hi diner, en altres per no aconseguir-ho de cap manera o perquè estaven "muy pesadas en imbiar los sindicados", com era el cas d'Alzira, la qual encara no havia fet l'ofertament, malgrat confiar-se que ho faria³².

Sens dubte, les dificultats preocupaven al rei, tant en relació amb el servei dels moriscos com per retard que suposava el cobrament del donatiu ofert per la Generalitat. El recaptador intentà tranquil·litzar-lo, expressant-li la confiança que tenia que el virrei aplanaria les dificultats "per la molta prudència que té" i perquè el seu desig s'encaminava a que Sa Magestat restàs ben servit. Llurs negociacions es dirigien, per una banda a parlar amb els síndics dels moriscos, i per l'altra a tractar amb la Ciutat, com a únic remei d'agilitzar el pagament del servei de la Generalitat. En aquest sentit, la tasca es facilitaria molt si els estaments accedissin a destinar les 18.000 lliures que a l'any estaven consignades a pagar les 70.000 lliures que la Ciutat havia donat de bestreta al rei³³, per a pagar el servei de la Generalitat de 100.000 lliures, perquè d'aquesta manera s'agilitzaria força la recaptació³⁴.

Així, doncs, els comptes de la Taula al 10 de setembre de 1603 eren els següents: la totalitat del servei ofert per ciutats, viles i particulars del Regne de València era de 387.075 lliures i 10 sous, de les quals se n'havien fet efectives quasi la meitat, 175.949 lliures i 7 sous, restant-ne a cobrar 211.125 i 13 sous (les 100.000 de la Generalitat, les 60.000 dels moriscos, i 49.950 lliures i 13 sous de les ciutats, i 1.175 lliures dels particulars). Pel que fa a les eixides del compte de la Taula, se n'havien pagat 175.588 lliures, segons el desglossament següent: 67.276 lliures i 13 sous destinades a fer front al proveïment de la Reial Armada, per manament del comte de Benavente; 154 lliures i 12 sous pagades per la vila d'Alpont, en concepte de despeses de recaptació; 76.657 lliures i 12 sous fetes a mans del procurador de Sinibaldo Fiesco i Joan Batiste Imperial, segons la Reial Cèdula del 20 de setembre del 1602; i 31.500 lliures al procurador d'Octavio Centurión, en acatament de la Reial Cèdula del 31 de gener de 1603. Per tant, al compte de la Taula de València, aleshores, restava la quantitat efectiva de 361 lliures³⁵.

A partir d'aquesta data hi ha un buit informatiu, en la documentació consultada, fins al 2 d'octubre del 1618, quan Bernardino Sanoguera, Mestre Racional, tramet a la corona una "Memòria de les quantitats que resten devent a sa Magestat del servei graciós que les ciu-

29. Ibid. Exp. 1/17.

30. Ibid. Exp. 1/19.

31. Ibid. Exp. 1/17.

32. Ibid. Exp. 1/9 i 1/10.

33. La Ciutat, en algun moment que no consta a la documentació, avançà al rei dues quantitats, 20.000 lliures per a Cartagena i 50.000 lliures que havia tret de la Taula, les quals s'acabarien de pagar al maig de 1604.

34. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 1/10.

35. Ibid. Exp. 1/15.

*tats, viles y locs y particulars personas del Regne de València feren a sa Magestat en lo any 1602*³⁶. En aquesta relació, a més del lloc o persona que resta en deute, hi consta algun comentari respectiu. Així, respecte a la universitat de Guardamar i a la de Monfort que havien ofert servir en 500 lliures cadascuna, per la qual cosa les haurien de posar a censals, però com que no hi trobaven qui volgués donar-les, no podien fer-les efectives, restant en deute de totes elles. La vila d'Alzira oferí 6.000 lliures³⁷, de les quals n'havia pagat 4.855 i en devia 1.145, amb la pretensió de deduir-se'n 1.115, 17 sous i 8 diners, per despeses en dues companyes de soldats que havia reclutat en temps de l'expulsió dels moriscos, i que sa Magestat havia fet la mercè de poder-se-les deduir; per tant, només devia 30 lliures, 17 sous i 8 diners³⁸. La vila de La Iessa contribuï al servei amb 1.000 lliures, de les quals tan sols n'havia pagat 550. Aquesta vila havia suplicat al rei que se li fes mercè de les 450 que faltaven pagar, i per carta del 17 de juliol del 1610 dirigida per sa Magestat al virrei, marquès de Caracena li fa comunicació que la referida vila no fos executada per la dita quantitat fins que se li manàs altra cosa. A la ciutat d'Alacant, li restaven 3.154 lliures, 18 sous i 10 diners pendents de pagament, de les 16.000 lliures que oferí, i la universitat de Callosa era deutora de 2.937 lliures de les 4.000 amb què contribuïa.

Per altra banda, cinc particulars apareixien com a morosos: don Lluís de Calatayud, comte del Real i lloctinent de general governador del Regne de València, que devia 500 lliures; Francesc de Vallebrera, senyor d'Agost, 100 lliures; don Gaspar Mercader, senyor de Bunyol i batle general, 400 lliures; don Joan Vilaragut, senyor d'Olocau, altres 400 lliures³⁹; i don Pere Maça, olim don Joan Maça, 100 lliures. Totes les quals lliures fan un muntant de 1.500 en deutes de particulars. Es notifica al monarca con resulta d'injustificable que tant don Lluís Calatayud com don Joan Vilaragut no haguessen fet efectiu els seus deutes. Per una part, perquè llurs contribucions inclouen tant les pròpies com les del lloc de moriscos vassalls seus, per la qual cosa aquests llocs no contribuïen conjuntament amb l'oferta feta pels moriscos, i sens dubte li sembla a Sanoguera que tant l'un com l'altre degueren cobrar als vassalls la part amb què ells haurien de contribuir. Altrament, el recaptador Jaume Bertran hagués pogut cobrar-los el que oferien, com també el que havia ofert don Gaspar Mercader, ja que tant aquest últim com don Lluís Calatayud rebien en la recepta de la batlia general els seus salaris de lloctinent de governador i de batle general; encara que se'ls devien alguns salaris: a don Lluís 200 lliures de l'any 1603 i 95 lliures de prorata des de gener de 1594 fins al 24 de juny següent en què deixà l'ofici pel de virrei de Sardenya, i a don Gaspar Mercader se li devia el salari de 1602 i la part de 1603 fins al dia que va morir, *"y per ventura aquestos dos deixaren de cobrar estes quantitats perquè feyen compte de pagar a sa Magestat de sos propis salaris lo que offerien servir"*. Don Joan Vilaragut encara tenia menys disculpa, perquè fins que morí rebia la mercè de 420 lliures en la batlia general, i com que hi era gratuïta tenia més obligació d'haver pagat⁴⁰. Aquest memorial deixa ben palès com setze anys després d'haver estat demanat el servei encara no s'havia finalitzat el pagament.

L'any 1630, Felip IV sol·licità que la Generalitat li lliurara tot el que li restaven devent dels serveis i donatius oferts al monarca entre les Corts de 1585 i les de 1604, la qual cosa ens fa pensar que molt possiblement encara no s'havia finalitzat el pagament del servei de 1602.⁴¹

36. ACA/CA. Llig. 1357. Exp. 3/220.

37. Alzira fou una de les viles que tardaren més en fer la seua oferta, ja que a setembre de 1603 encara estaven negociant-la.

38. ACA/CA. Llig. 1357. Exp. 3/221. A la documentació donen la quantitat aproximada: "restara devent per lo meyns 29 lliures, 2 sous, 4 (diners)".

39. Aquest no apareix a la relació de particulars de 1603.

40. ACA/CA. Llig. 1357. Exp. 3/330 i 3/221.

41. FELIPO ORTOS, A.: *El centralismo de nuevo cuño y la política de Olivares en el País Valenciano*. València. 1988. pp.86 i ss.

La recaptació d'aquest elevat servei de 1602 havia anat refredant-se amb el pas del temps, i allò que tal vegada s'esperava un cobrament ràpid es capgirà en una recaptació més lenta, encara que el caire de les dificultats sorgides no poden fer-nos emprar el mot de difícil. Des de la comunicació, al Regne, de les necessitats reials (novembre de 1601), a la concessió del servei per part dels estaments (maig de 1602), passaren sis mesos. Temps prou dilatat que ens parla de la calma amb què els estaments es prengueren l'assumpte, parsimònia que es podria traduir com una certa resistència al desig reial d'una subvenció graciosa i sense contrapartides.

Altrament, si les 387.075 lliures suposaven un servei important per la seua quantia, aquesta no anava a estar en la seua totalitat a disposició immediata del monarca. Les 100.000 lliures ofertes per la Generalitat no començarien a fer-se efectives fins al 1609, espai de temps prou dilatat, i el seu pagament no finalitzaria fins a deu anys després, amb les últimes deu mil lliures amb que es dividia aquest servei. Les 60.000 lliures ofertes pels moriscos anaven a ésser de difícil cobrança, a tenor dels primers problemes sorgits amb les comunitats dels nous convertits, com hem vist, i que el seu pagament no restaria clos fins al 1609. Tot això fa que 160.000 lliures, quasi la meitat del servei, es deturassen durant espai de temps prou extens com per obstaculitzar-sen la cancel·lació. De les 205.400 lliures servides per les ciutats, setembre del 1603 se n'havien satisfet 155.445 lliures. La resta s'aniria pagant després, fins al 1618, quan es comptabilitzen 7.572 lliures, 16 sous i 6 diners en deutes de les ciutats. Pel que fa als particulars en la mateixa data de setembre del 1603, de les 21.675 lliures, 10 sous, se n'havien liquidat 20.500, que, juntament amb les desemborsades per les ciutats, constituïen, pensem, la quantitat real que el monarca podria disposar per a fer front a la seua pressa.

El servei de 1602 hauria d'ésser relacionat amb el desig d'un Regne que feia disset anys que no celebrava Corts, i com instrument de persuasió perquè la convocatòria fos acceptada. La mateixa documentació ho confirma, ja que, en decidir els estaments la concessió del servei en llurs reunions, tot seguit va votar-se l'organització d'una ambaixada al rei a fi de suplicar-li la celebració de Corts. Tema aquest que va ser tractat en reunió conjunta dels representants dels estaments i els diputats de la Generalitat el 17 de juny del 1602, anomenant-se ambaixador a don Cristòfol Sanoguera, moment en què s'engegà el mecanisme d'organització d'ambaixades per obtenir aquest fi⁴². Així, el perill que podria suposar-li per al Regne l'oferiment d'un important servei fora de Corts com aquest, restava compensat amb la celebració de Corts. El juliol de 1602, don Cristòfol Sanoguera ja es trobava a la cort per demanar la convocatòria. Davant la seua demanda, el rei féu consulta al Consell d'Aragó i aquest, entre altres raons que haurien d'inclinar el rei a concedir tal mercé li n'apunta una força significativa: el zel amb què atendien el seu servei. *"el que estos dias han hecho a Vuestra Magestad de tanta consideración como se vee (pues ha pasado de quatrocientos mil ducados) y la voluntad con que están de servir con más, que las haciendas encierra tantas que qualquiera dellas dexadas aparte las obligatorias de la conservación y gobierno del Reyno, es suficiente para merecer que Vuestra Magestad se incline a hazelles este favor"*.

Concloem, per tant, que no hi ha dissociació entre el servei de 1602 i la celebració de les Corts de 1604, si no que tots dos resten força units pels lligams del diàleg rei-regne, característic de l'època foral moderna.

42. ARV. Generalitat. Sig. 3070. foli 354r.

Relació de l'oferta feta per ciutats, viles, llocs, prelats i particulars al servei voluntari de 1602.⁴³

CIUTAT, VILES I LLOCS:

Ciutat de València	30.000£
Ciutat d'Oricla	12.000£
Ciutat d'Alacant	16.000£
Ciutat de Xàtiva	4.000£
Vila de Morvedre	6.000£
Vila de Borriana	4.000£
Vila de Vila-real	6.000£
Vila de Castelló de la Plana	7.000£
Vila de Peníscola	1.000£
Vila de Morella	7.000£
Vila de Llíria	4.000£
Vila de Xert ⁴⁴	1.000£
Vila de Sant Mateu	4.000£
Vila de Càlig	1.000£
Vila de Canet	2.000£
Lloc de Rossell	300£
Vila de Cervera	2.000£
Vila de Traiguera	3.000£
Vila de la Jana	2.500£
Vila de les Coves	200£
Lloc de Xert	100£
Vila d'Alcalà	1.000£
Vila de Benicarló	2.200£
Vila de Vinaròs	2.000£
Lloc de Vilanova	200£
Lloc de Salzedella	500£
Vila d'Albocàsser	500£
Vila de Culla	300£
Lloc de Benafigs	200£
Vila de Vistabella	1.000£
Vila d'Atzeneta	700£
Lloc de la Serratella	100£
Vila de Benassal	1.000£
Lloc de la Torre d'En Besora	200£
Vila d'Ares	1.000£
Vila de Vilafamés	1.200£
Vila d'Onda	4.000£
Vila de Xèrica	4.000£
Vila de Castielfabib	1.000£
Pobla de Sant Miquel	400£
Vila de la Iessa	1.000£
Vila d'Ademús	2.000£
Vila d'Alpont	3.000£
Universitat d'Almoradí	2.000£
Lloc de Guardamar	500£
Lloc de Monfort	500£
Universitat de Mutxamel	2.000£

43. ACA/CA. Llig. 1353. Exp. 1/12-13.

44. A la documentació consta com "vila de Ichert".

Universitat de Sant Joan i Benimagrell	1.000£
Universitat de Callosa	4.000£
Vila de Triar ⁴⁵	2.000£
Vila de Penàguila	2.000£
Lloc de Trug ⁴⁶	200£
Universitat d'Ibi	1.500£
Vila de Capdet	2.400£
Vila de Xixona	3.500£
Vila d'Alcoi	5.000£
Vila de La Vila Joyosa	1.500£
Vila de Bocairent	2.000£
Universitat d'Agullent	500£
Vila d'Ontinyent	6.000£
Vila de l'Olleria	1.500£
Vila de Vallada	1.000£
Vila de Montesa	1.000£
Vila d'Alzira	6.000£
Vilanova de Castelló	2.000£
Vila de Carcaixent	3.000£
Vila de Guadasuar	1.600£
Vila d'Algemés	3.000£
Vila de Cullera	3.000£
Lloc de Sueca	1.500£
Lloc de Silla	600£
Vila de Betxí	4.000£

PRELATS i PARTICULARS:

Patriarca Arquebisbe	15.000£	
Bisbe d'Oriola	1.437£	20&
Bisbe de Sogorb	1.000£	
Ardiaca Vicent Roca de la Serna	600£	
Canonge Francesc Barber	200£	
Capítol d'Oriola	500£	
Capítol d'Alacant	200£	
Governador D. Jaume Ferrer	150£	
Comte del Real, D. Lluís de Calatayud	500£	
Batle General, D. Gaspar Mercader	400£	
Gaspar Lluís Garcia	100£	
Marc Antoni Musefi	100£	
D. Francesc Vilarrasa	143£	15&
Francesc Vallterra	100£	
D. Joan Maça	100£	
Baltasar Sapena	200£	
Melcior Figuerola	100£	
Joan Baptista Mateo	100£	
D. Jordi de Castellvi	100£	
D. Miquel Jeroni Núñez	100£	
D. Vicent Bellvis	100£	
D. Joan Boil d' Arenós	100£	
Comanador Gaspar Joan	50£	
Comanador D. Gonçal LLansol	50£	

45. Reproduïm aquest topònim tal i com consta a la documentació, per desconèixer a quin pot fer referència.

46. Reproduïm aquest topònim tal i com consta a la documentació, per desconèixer a quin pot fer referència.

D. Ximèn Pérez Ruiz de Liori	100£	
Pere de Peralta	143£	15&
GENERALITAT	100.000£	
NOUS CONVERSOS	60.000£	
TOTAL.....	387.075£	10&